

Doorlopende leerlijn cultuuronderwijs
groep 7 en 8

Tolerantie en vrijheid

Overal en altijd 3

TOLERANTIE EN VRIJHEID

Overal en altijd 3

Inhoud

Leerlijn cultuuronderwijs	4
Overzicht leerlijn cultuuronderwijs Brede School Culemborg	6
Inleiding	7
Opzet 'Tolerantie en vrijheid'	8
Relevante kerndoelen en competentie	10
Erfgoed	12
Les 1 Introductieles op school door de vakdocent erfgoed	12
Les 2 Fietstocht in Culemborg door de vakdocent erfgoed	14
Les 3 Verwerkingsles op school door de leerkracht	15
Techniek	16
Les 4 Radio maken in de Stadswerkplaats door de vakdocent techniek	16
Media	17
Les 5 Filmpje maken op locatie door de vakdocent mediawijsheid	17
Taal	18
Les 6 Extra verwerkingsles op school door de leerkracht	18
Beeldende vorming	20
Les 7 t/m 9 Lessenserie op school door de docent beeldende vorming	20
Bijlage 1 Schematische lesopzetten	22
Bijlage 2 Personen uit de fietstocht	26
Bijlage 3 Opdracht bij les 3	27
Bijlage 4 Planning fietstocht voor begeleiders	28
Bijlage 5 Planning mediales voor begeleiders	29
Bijlage 6 Werkblad bij les 6	30
Bijlage 7 Nuttige links	31
Contactgegevens	32
Colofon	33

Leerlijn cultuuronderwijs

In het kader van de Brede School Culemborg is een leerlijn cultuuronderwijs opgezet voor de Culemborgse basisscholen. De leerlijn is een samenwerkingsverband van Bibliotheek Rivierenland, het Elisabeth Weeshuis Museum, Steunpunt Natuur- en Milieu-educatie Culemborg en een aantal zelfstandige kunstdocenten (deels aangesloten bij KunstEducatie Culemborg). Deze partijen hebben gezamenlijk lespakketten ontwikkeld en zetten vakdocenten in voor gastlessen op school en op locatie. De vakdocent erfgoed verzorgt lessen in samenwerking met vrijwilligers van het Elisabeth Weeshuis Museum en de Grote of Barbarakerk.

Vakgebieden

In de leerlijn worden de volgende cultuurdisciplines ingezet:

Beeldende vorming / theater / muziek (zelfstandige kunstdocenten / Kunsteducatie Culemborg)

Erfgoed (Elisabeth Weeshuis Museum)

Leesbevordering / mediawijsheid (Bibliotheek Rivierenland)

Natuur en landschap / gezond en voeding / techniek en duurzaamheid (Stichting Natuur- en Milieu-educatie Culemborg)

Omgevingsonderwijs en creativiteitsontwikkeling

De twee pijlers onder deze leerlijn cultuuronderwijs vormen omgevingsonderwijs en creativiteitsontwikkeling. Opeenvolgende jaarthema's beginnen bij de leerling zelf, waarna de wereld steeds groter wordt. Door leerlingen bewust te maken van hun relatie met de fysieke en sociaal/culturele omgeving, willen we bijdragen aan hun identiteitsontwikkeling. Met de inzet van verschillende cultuurdisciplines ontwikkelen leerlingen hun creativiteit. Creativiteit in de breedste van het woord. Niet alleen creatieve vaardigheden zoals acteren en schilderen, maar ook 21ste- eeuwse vaardigheden, zoals oplossingsgericht denken en kritisch mediagebruik. Deze vaardigheden kunnen ze verder uitbouwen door deel te nemen aan naschoolse cursussen en activiteiten, georganiseerd door de partners in deze leerlijn.

Kerdoelen

Elk programma in de leerlijn bestaat uit een combinatie van twee of meer cultuurdisciplines. Tijdens hun basisschool-carrière maken de leerlingen minimaal twee keer kennis met een discipline. De leerlijn sluit aan bij de kerndoelen voor het basisonderwijs. Alle programma's haken aan bij de leerlijnen Taal, Oriëntatie op jezelf en de wereld, en Kunstzinnige oriëntatie. In elk lespakket staan de relevante kerndoelen per programma vermeld.

Culturele competenties

Om de samenhang binnen en tussen onze programma's verder te verbeteren, zijn we gestart met de implementatie van het SLO-leerplankader kunstzinnige oriëntatie. Daarbij werken we vanuit verschillende cultuurdisciplines gericht aan dezelfde culturele competenties van leerlingen. Ook krijgt reflectie een grotere rol in de programma's.

Het gaat om culturele competenties die noodzakelijk zijn bij het doorlopen van een creatief proces: oriënteren, onderzoeken, creëren en evalueren. Meer informatie: kunstzinnigeorientatie.slo.nl

Basispakket en extra programma's

De programma's worden gedurende het schooljaar aangeboden in vier blokken. Deelname is kosteloos voor de scholen van de Brede School Culemborg. Wel zijn aan deelname voorwaarden verbonden, welke dat zijn is in te zien op de website van de Brede School Culemborg: <http://www.bredeschoolculemborg.nl/> . Naast het basispakket bieden verschillende organisaties ook extra lespakketten aan die aansluiten bij de jaarthema's. Aan deze extra lespakketten zijn kosten verbonden.

Overzicht leerlijn cultuuronderwijs Brede School Culemborg

Titel	Jaarthema	Groep	Cultuurdisciplines
Kikker is kikker	Dit ben ik 1	1/2	Theater Literatuur
Toen alles anders was	Dit ben ik 2	1/2	Erfgoed
Lena het kippetje	Dit ben ik 3	1/2	Gezondheid & Voeding
Wij gaan op berenjacht	Waar ben ik? 1	1/2	Muziek Literatuur Natuur & Landschap Media
In de luchtballon	Waar ben ik? 2		Techniek
Willie het weeskind	Het hele jaar rond	3	Erfgoed Muziek Gezondheid & Voeding
Woningbouw	Hier wonen wij	4	Techniek Beeldend Media / Leesbevordering
Dirk, leven in een middeleeuwse stad	Onze stad	5	Erfgoed Leesbevordering /Media Theater
Struinen in de uiterwaarden	Typisch Nederlands 1	6	Natuur & Landschap Beeldend
Veelkleurig Nederland	Typisch Nederlands 2	6	Erfgoed Leesbevordering / Media Gezondheid & Voeding Muziek
Beeldenstorm in Culemborg	Overal en altijd 1	7	Erfgoed Beeldend Theater
Waterland	Overal en altijd 2	7	Natuur & Landschap Beeldend
<i>WOII in Culemborg. Tolerantie en vrijheid</i>	<i>Overal en altijd 3</i>	<i>8</i>	<i>Erfgoed Media Techniek</i>

Inleiding

Het programma 'Tolerantie en vrijheid' maakt deel uit van het jaarthema **Overal en altijd** voor de bovenbouw. Daarin werken de leerlingen met universele maatschappelijke thema's: hier en daar, toen en nu.

In het programma 'Tolerantie en vrijheid' onderzoeken de leerlingen wat het begrip tolerantie betekende voor Culemborgers tijdens de Tweede Wereldoorlog en reflecteren daarop door het maken van een filmpje. In het kader van communicatie maken ze zelf een radio van eenvoudige materialen. Tot slot krijgen de leerlingen een lessenserie beeldende vorming aangeboden, waarin het begrip vrijheid in de naoorlogse kunst centraal staat.

Tolerantie is bereid zijn om mensen anders te laten denken en handelen dan je zelf denkt en handelt. Respectvol omgaan met verschillen dus. Of het nu gaat om pesten op school, geweld op het voetbalveld of oorlog in Syrië, leerlingen komen dagelijks in aanraking met voorbeelden van intolerantie. Tolerant zijn gaat blijkbaar niet vanzelf. Het heeft alles te maken met (vaak moeilijke) keuzes die mensen moeten maken.

Tolerantie is heel actueel, maar ook van alle tijden. Culemborg heeft in de loop der tijd met verschillende tolerantievraagstukken te maken gehad. Zo worden er tijdens de Tweede Wereldoorlog ook in Culemborg joden vervolgd. Mensen leven vreedzaam samen en opeens zijn sommigen van hen weg. In 2012 werden in Culemborg ter nagedachtenis aan hen *Stolpersteine* gelegd. Deze 'struikelstenen' zijn te vinden in de stoep voor een woonhuis waar een Joods gezin heeft gewoond. De leerlingen zullen deze stenen en meer tegenkomen tijdens deze lessenserie, waarin ze aan de slag gaan met verschillende tolerantievraagstukken. Uiteindelijk wordt er een brug geslagen naar de hedendaagse samenleving: welke tolerantievraagstukken komen de kinderen vandaag de dag tegen in hun eigen omgeving?

De erfgoedmodule bestaat uit een introductieles, een erfgoedles en een mediales op locatie, en één, eventueel twee, verwerkingslessen op school. Aansluitend krijgen de leerlingen een techniekles bij de Stadswerkplaats. Daarna onderzoeken de leerlingen in drie lessen beeldende kunst het begrip vrijheid. Hiervoor komt de vakdocent beeldende kunst naar school.

Opzet 'Tolerantie en vrijheid'

Les 1. Introductieles op school door de vakdocent erfgoed

Duur: 60 minuten

Voor de eerste les van deze lessenserie komt onze docent cultureel erfgoed naar de klas voor een introductie op het programma. De les start met een algemene inleiding over de Tweede Wereldoorlog, waarna in de tweede les (de fietstocht) zal worden ingezoomd op het Culemborgse verhaal. Tijdens deze introductieles worden de leerlingen voorbereid op de fietstocht en maken zij kennis met het begrip 'tolerantie'. De les vormt een aanvulling op de methodeles over de Tweede Wereldoorlog.

Les 2. Fietstocht in Culemborg door de vakdocent erfgoed

Duur: 90 minuten

Tijdens de introductieles in de klas zijn de leerlingen ingedeeld in groepjes van vier. Elk groepje krijgt aan het begin van de tweede les een 'historische Culemborger' toegewezen: mensen die op uiteenlopende manieren de oorlog meegemaakt hebben in Culemborg. Tijdens de fietstocht zullen ze langs plekken komen die in zijn of haar leven van belang waren. Op verschillende van deze plekken zullen ze stoppen, een geluidsfragment beluisteren en bijpassende opdrachten maken.

Les 3. Verwerkingsles op school door de leerkracht

Duur: circa 60 minuten (door leerkracht zelf te bepalen)

Tijdens deze eerste verwerkingsles wordt de tijdens de fietstocht opgedane kennis gepresenteerd en besproken en maken de leerlingen een dilemmatest gemaakt. Zo bereiden ze zich voor op de mediales; er wordt een brug geslagen naar tolerantievraagstukken van nu. De les wordt op school gegeven door de eigen leerkracht.

Les 4. Techniekles in de Stadswerkplaats door de vakdocent techniek en duurzaamheid

Duur: 120 minuten

In de Tweede Wereldoorlog mochten Nederlanders geen radio bezitten. Toch konden velen blijven communiceren met elkaar en de Geallieerden. In het geheim maakte men hiervoor met schaarse middelen een eenvoudige radio. De leerlingen ervaren zelf hoe dat in z'n werk ging door van eenvoudige materialen een werkende radio te maken. Dit doen ze in tweetallen, waarbij ook samenwerking van belang is. De gemaakte radio's mogen ze ook meenemen naar school.

Les 5. Mediales in de bibliotheek door de vakdocent mediawijsheid

Duur: 120 minuten

Wat betekent tolerantie voor de leerlingen? In groepjes maken zij een SIRE-spotje over een hedendaagse tolerantiekwestie, ze gaan zelf aan de slag met scenario's schrijven en filmen. Het ruwe materiaal wordt gemonteerd in de mediazaal van de bibliotheek en de eindresultaten worden op USB-stick meegegeven naar school.

Les 6. De tweede verwerkingsles (optioneel)

Duur: circa 60 minuten (door leerkracht zelf te bepalen)

Les over meningsvorming, gegeven door de eigen leerkracht. Wat vinden de leerlingen eigenlijk van elkaars filmpjes? De leerlingen gaan aan de slag met twee van de in de mediales gemaakte spotjes. Ze gaan met behulp van het werkblad 'Top & Tip' een mening formuleren over de twee filmpjes.

Lessen 7 t/m 9. Lessenserie beeldende kunst op school door de vakdocent beeldende vorming

Duur: 90 minuten per les

Een serie van drie lessen beeldende kunst waarin de leerlingen zelf kennismaken met de kunst van CoBrA. Thema's die belangrijk zijn bij de kunstenaars van de CoBrA-groep zijn vrijheid en tolerantie.

Relevante kerndoelen en competentie

Culturele competentie:

Onderzoeken: de leerlingen onderzoeken wat de begrippen tolerantie en vrijheid betekenden in de Tweede Wereldoorlog, en reflecteren daarop.

Mondeling onderwijs

- 1 De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie, mondeling of schriftelijk, gestructureerd weer te geven.
- 2 De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken bij het geven en vragen van informatie, het uitbrengen van verslag, het geven van uitleg, het instrueren en bij het discussiëren.
- 3 De leerlingen leren informatie te beoordelen in discussies en in een gesprek dat informatief of opiniërend van karakter is en leren met argumenten te reageren.

Schriftelijk onderwijs

- 6 De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het lezen van school- en studieteksten en andere instructieve teksten, en bij systematisch geordende bronnen, waaronder digitale bronnen.
- 7 De leerlingen leren informatie en meningen te vergelijken en te beoordelen in verschillende teksten.
- 9 De leerlingen krijgen plezier in het lezen en schrijven van voor hen bestemde verhalen, gedichten en informatieve teksten.

Oriëntatie op jezelf en de wereld > mens en samenleving

38 De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met verschillen in opvattingen van mensen.

Oriëntatie op jezelf en de wereld > natuur en techniek

- 42 De leerlingen leren onderzoek doen aan materialen en natuurkundige verschijnselen, zoals licht, geluid, elektriciteit, kracht, magnetisme en temperatuur.
- 44 De leerlingen leren bij producten uit hun eigen omgeving relaties te leggen tussen de werking, de vorm en het materiaalgebruik.
- 45 De leerlingen leren oplossingen voor technische problemen te ontwerpen, deze uit te voeren en te evalueren.

Oriëntatie op jezelf en de wereld > tijd

- 51 De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.
- 52 De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van het volgende tijdvak: wereldoorlogen.
- 53 De leerlingen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.

Kunsthinnige oriëntatie

54 De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.

55 De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.

56 De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

De verbinding tussen de lesprogramma's van de deelnemende scholen en deze lessenserie komt tot uiting in de bovenstaande kerndoelen.

Erfgoed

Aan het eind van de lessenserie erfgoed:

- kunnen de leerlingen gebruikmaken van eenvoudige historische bronnen;
- hebben de leerlingen kennisgemaakt met het begrip tolerantie en weten ze dit te verbinden aan kwesties die speelden in Culemborg tijdens zowel WOII als vandaag de dag;
- hebben de leerlingen ervaren hoe lastig het is om in oorlogstijd keuzes te maken;
- hebben de leerlingen kennisgemaakt met lokale verhalen over WOII in Culemborg;
- hebben de leerlingen geleerd respectvol om te gaan met verschillen in opvattingen van mensen;
- weten de leerlingen meer over het leven in een kleine stad tijdens WOII.

Les 1 Introductieles op school door de vakdocent erfgoed

Duur: 60 minuten

Vorbereiding:

De docent cultureel erfgoed wil graag gebruikmaken van het smartboard en het whiteboard.

Korte inhoud:

Voor de eerste les van deze lessenserie komt onze docent cultureel erfgoed naar de klas voor een introductieles. Deze les start met een algemene inleiding over de Tweede Wereldoorlog, waarna in de tweede les (fietstocht) zal worden ingezoomd op het Culemborgse verhaal. Tijdens deze introductieles worden de leerlingen voorbereid op de fietstocht en maken zij kennis met het begrip 'tolerantie'. De les is een aanvulling op de methodeles over de Tweede Wereldoorlog.

Inleiding:

De erfgoeddocent heeft een pakketje met foto's bij zich die iets zeggen over de Tweede Wereldoorlog. Leerlingen krijgen in tweetallen een foto en praten erover met elkaar: wat zie ik en wat heeft het met de Tweede Wereldoorlog te maken? Trefwoorden schrijft de erfgoeddocent in een woordweb op het bord. Uit de foto's komen de volgende onderwerpen naar voren: Hitler, NSB, verzet, collaboratie, evacuatie, bezetting, schaarste, Jodenvervolgning.

Kern:

Dan vraagt de erfgoeddocent aan de leerlingen hoe zij denken dat het was om te leven in oorlogstijd. De docent vertelt dat de Duitsers de macht overnamen in ons land. De Duitse bezettingsmacht bepaalde de regels zonder overleg met de burgers. De Nederlanders moesten zich steeds meer aanpassen aan dat wat de bezetter wilde. Ook al ging dat ten

kosten van hun eigen of andermans veiligheid. De Duitse bezetter vond dat iedereen moest zijn en doen zoals zij dat wilden. Als je anders was, dacht of deed liep je gevaar. De Duitse bezetters tolereerden niet dat er mensen waren die anders waren of dachten dan zij. Grofweg waren er drie overlevingsstrategieën tijdens de oorlog: verzet, collaboratie of zoveel mogelijk afzijdig houden. Samen met de leerlingen gaat de erfgoeddocent de foto's uit de inleiding trachten in te delen in deze drie categorieën.

Afsluiting introductieles en voorbereiding op de fietstocht:

De erfgoeddocent deelt kaartjes uit met woorden. De leerlingen gaan in tweetallen te werk. Ze overleggen met elkaar en kiezen welke woorden bij tolerantie horen en welke niet. Ze mogen vier woorden kiezen die met tolerantie te maken hebben en vier woorden die met intolerantie te maken hebben. Op het Digibord is te zien welke woorden dat zijn. De erfgoeddocent vinkt aan welke woorden de leerlingen hebben gekozen en praat daar met hen over. Welke woorden zijn het vaakst gekozen? Het is een lastig onderwerp, maar kunnen de leerlingen al voorbeelden noemen van (in)tolerantie? Tijdens de afsluiting van de introductieles zal de docent cultureel erfgoed de leerlingen ter voorbereiding op de fietstocht kort iets vertellen over wat ze dan gaan doen.

Erfgoed

Les 2 Fietstocht in Culemborg door de vakdocent erfgoed

Duur: 90 minuten

Wat gaan ze doen?

We starten gezamenlijk op het marktplein voor het oude Stadhuis. Tijdens de fietstocht doen leerlingen zelfstandig kennis op en ervaren de plaatsen in Culemborg die een rol hebben gespeeld in het leven van 'hun' historische Culemborger, zoals het distributiekantoor, de Joodse synagoge of een onderduikhuis. Op verschillende plekken op de route moeten de kinderen afstappen, een fragment beluisteren via de mp3-speler en een opdracht maken. Tijdens de tocht zijn begeleiders van school nodig.

Vorbereiden bezoek:

- De docent cultureel erfgoed komt in de week voorafgaand aan het museumbezoek in de klas een introductieles geven.
- Deel de klas in groepjes in, 4 à 5 leerlingen per groepje. **Liefst kinderen met verschillende kwaliteiten door elkaar** (goed kunnen lezen, acteren, filmen, monteren, luisteren, samenwerken, leiding nemen, tekenen, enzovoort). De groepjes blijven alle volgende lessen hetzelfde.
- Organiseren van voldoende begeleiding tijdens de fietstocht (1 begeleider per groepje, het museum levert 2 begeleiders);
- Voor de begeleiders is in bijlage 3 de globale planning van de tocht te zien.

Rol van de begeleiders van school:

Tijdens de fietstocht zijn voor alle groepjes begeleiders nodig. De docent cultureel erfgoed en één vrijwilliger van het Elisabeth Weeshuis Museum zullen elk één groepje onder hun hoede nemen. Voor de overige groepjes zijn begeleiders van school nodig, bijvoorbeeld een ouder of stagiair. Zij zullen hun groepje begeleiden tijdens de fietstocht. De leerkracht is eindverantwoordelijk voor de groep en blijft bij voorkeur vrij om de verschillende groepjes te bezoeken. Het is handig als alle begeleiders een mobiele telefoon bij zich hebben met het nummer van de leerkracht. Zij kunnen dan zo nodig contact opnemen.

Erfgoed

Les 3 Verwerkingsles op school door de leerkracht

Duur: circa 60 minuten (door leerkracht zelf te bepalen)

De groepjes presenteren 'hun' historische Culemborger aan de rest van de klas en vertellen over de gemaakte opdrachten tijdens de fietstocht. De leerlingen leren in deze les informatie te presenteren en te beoordelen. Ook leren ze hun mening over verschillende tolerantievraagstukken te ordenen en onderbouwen met behulp van dilemmakaarten. De kennis die is opgedaan tijdens de introductieles en de fietstocht wordt in deze les geëvalueerd. Daarnaast wordt er een brug geslagen naar vraagstukken over vrijheid en tolerantie nu.

Vorbereiden:

- Deze pagina's uit het lespakket grondig doorlezen
- Doornemen PPT Les 3 Tolerantie en vrijheid (1) (niet alle dilemma's hoeven aan bod te komen)

Nodig:

- PPT 'Les 3 Tolerantie en vrijheid (1): Dilemmatest
- PPT 'Les 3 Tolerantie en vrijheid (2): Foto's historische Culemborgers
- Drie gekleurde kaartjes per leerling (groen, blauw, geel)
- Een A4-tje 'Opdracht eigen dilemmatest maken' per groepje (zie bijlage 2)
- Eventueel: persoonsbeschrijvingen van de Culemborgers uit de fietstocht (zie bijlage)

Activiteit:

De leerlingen krijgen 3 minuten per groepje om de klas te vertellen wat ze tijdens de fietstocht geleerd hebben over hun historische Culemborger. De foto van deze Culemborger kan ondertussen via het smartboard worden gepresenteerd. Zo maakt de hele klas kennis met de verschillende personen die tijdens WOII in Culemborg hebben geleefd. Vervolgens wordt er klassikaal een dilemmatest gemaakt. In een PPT komen in totaal 8 dilemma's naar voren. De leerkracht leest de dilemma's en de mogelijke antwoorden voor. Dan krijgen de leerlingen even (zo'n 10 seconden) bedenktijd en vervolgens dienen zij tegelijkertijd een kaart te kiezen en omhoog te houden op het moment dat de leerkracht dit aangeeft. De kleur die ze kiezen komt overeen met de keuze die ze maken. Zijn de keuzes heel erg verschillend? Of juist niet? Wordt één kleur misschien veel vaker gekozen dan de andere? Hoe zou dat komen? Is de klas over het algemeen tolerant of niet echt? Indien gewenst kan er naar aanleiding van de dilemma's een discussie ontstaan onder leiding van de leerkracht. Na het 8e dilemma, een 'modern' dilemma, sluit de dilemmatest af met een dilemmaopdracht. Ter voorbereiding op de mediales (les 4) die na deze tussentijdse verwerkingsles zal plaatsvinden, gaan de kinderen in hun groepjes aan de slag met het maken van een eigen, modern dilemma. Indien gewenst kan deze zelfgemaakte dilemmatest ook nog worden afgenomen.

Afsluiting: Klassikaal de zelfgemaakte dilemmatest van de groepjes maken.

Techniek

Les 4 Radio maken in de Stadswerkplaats door vakdocent techniek

Aan het einde van de les:

- kunnen de leerlingen de herkomst en toekomst van veelgebruikte objecten, materialen en grondstoffen uitleggen (productie, hergebruik, afval) en realiseren ze zich hoe om te gaan met schaarse middelen;
- kunnen de leerlingen beargumenteren dat ontwerp en gebruik van invloed zijn op de duurzaamheid van een object;
- hebben de leerlingen ervaring opgedaan met het lezen van een bouwtekening;
- hebben de leerlingen met eenvoudige materialen een radio samengesteld;

Duur: 120 minuten

Vorbereiding

Vervoer naar de Stadswerkplaats (liefst op de fiets). Adres: **Beesdseweg 1C**, Culemborg (**LET OP: dit is een nieuwe locatie!**)

Rol van de school

- Leerkracht blijft aanwezig en is extra ondersteuner
- Vooraf stemt gastdocent het niveau van techniekkennis af

Benodigheden:

Eenvoudige materialen om een radio te bouwen (verstrekkt door Stadswerkplaats)

Inhoud van de les:

- Introductie
Terugkoppeling WOII
- Introductie Vox Hole
- Toelichting werking radio algemeen
- Toelichting werkwijze radio maken
- Instructie stroomcircuit

Kern

Aan de slag in tweetallen

Afsluiting

- Gezamenlijk opruimen en afsluiten
- Terugkoppeling leerpunten
- Invullen werkbladen

Media

Na de medialessen kunnen de leerlingen:

- een scenario schrijven, een filmpje maken, monteren en uploaden;
- elkaars werk beoordelen en opbouwende feedback formuleren.

Les 5 Filmpje maken op locatie door de vakdocent mediawijsheid

Duur: 120 minuten

Wat gaan ze doen?

We starten in de bibliotheek: Elisabeth Weeshuis, Herenstraat 29, Culemborg.

Deze les zal gedeeltelijk in de bibliotheek plaatsvinden en gedeeltelijk op locatie ergens in Culemborg. De leerlingen gaan in hun groepje een filmpje maken. Wat betekent tolerantie voor de leerlingen? In hun groepjes gaan ze een oplossing bedenken voor een hedendaagse tolerantiekwestie. Van hun oplossing maken zij een filmpje. Ze krijgen als groep een storyboard en een scenariokaart, aan de hand waarvan de scènes grofweg bepaald worden. Elk groepslid heeft dus de rol van scenarioschrijver. Vervolgens wordt er gefilmd op locatie, ergens in Culemborg. Daarbij heeft elk groepslid zijn eigen rol: cameraman, verslaggever of acteur. Het ruwe materiaal wordt gemonteerd in de mediazaal van de bibliotheek. Tot slot wordt het filmpje op **door de school meegebrachte USB-sticks** meegenomen naar school.

Vorbereiden bezoek:

- Maak de groepjes hetzelfde zoals ze ook al waren tijdens de voorafgaande lessen.
- **Neem een USB-stick van minimaal 2G mee**, om de uiteindelijke filmpjes mee te kunnen nemen.
- Voor de begeleiders is in bijlage 4 de globale planning van de mediales te zien.

Rol van de begeleiders van school:

Tijdens het maken van de filmpjes is het prettig als er één of twee begeleiders vanuit school mee zijn die een groepje kunnen begeleiden dat voor hun filmpje eventueel wat verder weg wil gaan. De leerkracht is eindverantwoordelijk voor de groep en blijft bij voorkeur vrij om de verschillende groepjes te bezoeken. De mediacoach van de bibliotheek blijft in de mediazaal.

Taal

Les 6 Extra verwerkingsles op school door de leerkracht

Duur: circa 60 minuten, te bepalen door de eigen leerkracht

In deze verwerkingsles leren de leerlingen informatie te beoordelen en meningen te ordenen. Tegelijkertijd leren leerlingen informatie en meningen met elkaar te vergelijken en opbouwende kritiek te formuleren. De kennis die opgedaan is tijdens de introductieles en de locatieles wordt in deze les geëvalueerd. Deze les is een aanvulling op de lessenserie erfgoed, maar facultatief.

Wat vinden de leerlingen eigenlijk van elkaars filmpjes? En de boodschap die elk groepje heeft bedacht voor hun spotje? De leerlingen gaan aan de slag met twee van de in de mediales gemaakte SIRE-spotjes. Ze gaan met behulp van het werkblad 'Top & Tip' een mening formuleren over de twee spotjes.

Vorbereiden:

- Deze pagina's uit het lespakket grondig doorlezen.
- Doorlezen werkblad 'Top & Tip' (zie bijlage 5)
- De verschillende USB-sticks met daarop de filmpjes klaarleggen.
- Schrijf op het bord de verschillende punten waarop de leerlingen de filmpjes zouden kunnen beoordelen (zie hieronder, vul deze lijst uiteraard aan mocht u meer bedenken!).

Nodig:

- Voldoende computers/laptops/I-pads met internetaansluiting
- Twee werkbladen 'Top & Tip' per groepje (zie bijlage 5)
- Potloden/pennen
- Eén USB-stick per groepje

Activiteit:

De leerlingen gaan twee filmpjes beoordelen. Het eerste filmpje is gemaakt door een ander groepje uit hun eigen klas. Naast de tops en tips die ze als groepje gaan formuleren, bedenken ze ook een vraag die ze aan het andere groepje zouden willen stellen. De eindconclusies van een groepje over een filmpje van het groepje uit dezelfde klas, kunnen klassikaal worden besproken.

Beoordelingspunten:

De leerlingen kunnen de filmpjes op verschillende punten beoordelen. Denk bijvoorbeeld aan:

- ✓ acteerkwaliteiten;
- ✓ kwaliteit van de montage;
- ✓ gepastheid van de gekozen locaties om te filmen;
- ✓ helderheid van de boodschap in het spotje;
- ✓ begin van het spotje;
- ✓ afsluiting van het spotje.

Let op: de tops & tips en de vraag zijn uitdrukkelijk als opbouwende kritiek bedoeld! Het is niet de bedoeling dat er uitgesproken negatief commentaar wordt gegeven.

Afsluiting:

De ingevulde werkbladen 'Top & Tip' uitdelen aan de verschillende groepjes, zodat men kan leren van de gegeven feedback. Eventueel een of meerdere filmpjes en hun beoordelingen klassikaal bespreken.

Beeldende vorming

Les 7 t/m 9 Lessenserie op school door de vakdocent beeldende vorming

Aan het einde van de lessenserie:

- zijn de leerlingen in contact gekomen met autonome kunst, m.n. de kunst van CoBrA;
- hebben leerlingen bezig zijn met kunst beleefd als een unieke ervaring;
- hebben leerlingen verbanden leren zien tussen kunstuitingen en geschiedenis.

Duur: 3 lessen van 90 minuten

Informatie algemeen:

De vakdocent beeldende vorming komt in de klas. De leerkracht van de groep is gedurende de les actief aanwezig. De school zorgt voor extra begeleiding in de vorm van hulpouders of stagiaires indien de groep groter is dan 20 leerlingen. De lessen vinden plaats in een handenarbeidlokaal of een lokaal met wasbak, kraan en afneembare vloer. De tafels worden afgedekt met kranten ter bescherming van het tafelblad.

Benodigheden:

De school zorgt voor:

- Potloden
- Gummen
- Lege potten voor water
- Oost-Indische inkt
- Kroontjespennen

De overige materialen, zoals oliepastel en papier, neemt de vakdocent mee. Als er onduidelijkheid is over het benodigde materiaal neemt de leerkracht contact op met de vakdocent. Indien het materiaal niet aanwezig is, kan de les niet gegeven worden.

Inhoud:

In de lessen van de erfgoed- en medialessen hebben de leerlingen zich beziggehouden met het begrip tolerantie. In de module beeldende kunst staat het begrip vrijheid centraal. In deze lessen wordt aandacht besteed aan de kunstenaarsgroep CoBrA, die na de tweede oorlog actief was in Kopenhagen, Brussel en Amsterdam. Tijdens de oorlog wordt de moderne kunst door de Hitler "ontaard" genoemd en kunstwerken van moderne kunstenaars worden verbrand. Het wordt hen verboden te werken en velen moeten vluchten. De CoBrA groep is een groep van jonge kunstenaars die na de Tweede Wereldoorlog de Vrijheid vieren en dat in hun werk laten zien. Kinderen krijgen uitleg over de ideeën van CoBrA en er worden voorbeelden van kunstwerken getoond van o.a. Karel Appel en Corneille. Daarna gaan de kinderen zelf aan de slag als echte CoBrA kunstenaars. Er wordt gewerkt met potlood, pen en inkt en oliepastel.

Les 1:

De kinderen maken 3 tekeningen op briefkaart formaat bij het thema “dieren in CoBrA stijl”.

Les 2:

De ontwerpen worden uitvergroot en uitgewerkt op groot formaat (50 x 65 cm)

Les 3:

De werken worden afgemaakt.

Bijlage 1 Schematische lesopzetten

Les 1: Introductieles (ca. 60 minuten)

Steutelwoorden: introductie WOII, introduceren begrip (in)tolerantie.

Duur	Wat doet de docent?	Wat doen de leerlingen?	Materiaal nodig
10 min	WOII inleiden, voorkennis activeren	In tweetallen foto's bekijken, voorkennis ophalen, vragen stellen	Whiteboard, foto's
10 min	Verhaal WOII vertellen adhv foto's, woordweb maken samen met leerlingen	Woorden voor woordweb geven op basis van de foto's	Whiteboard, foto's
15 min	Samen met leerlingen foto's in 3 categorieën indelen	Klassikaal meedenken, foto's indelen	Whiteboard, foto's
10 min	Begrip tolerantie introduceren, begrippenkaartjes uitdelen	In tweetallen begrippenkaartjes bekijken, 8 kiezen	Begrippenkaartjes
10 min	Klassikaal bespreken: welke begrippen delen de leerlingen in bij tolerantie en welke bij intolerantie?	Indeling begrippen doorgeven	Digibord, begrippenkaartjes
5 min	Afronden, fietstocht van volgende les kort introduceren	Luisteren, vragen stellen	-

Les 2: Fietstocht (ca. 90 minuten)

Steutelwoorden: bronnenonderzoek, informatie beoordelen, navigeren a.d.h.v. een kaart.

Duur	Wat doet de docent?	Wat doen de leerlingen?	Locatie & materiaal nodig
10 min	Ontvangen, welkom heten, doel fietstocht uitleggen, uitdelen opdrachten + mp3-spelers + fietsroute	Luisteren, vragen stellen	Marktplaats voor het oude stadhuis
75 min	Eén groepje begeleiden, meefietsen	Fietsroute fietsen, fragmenten luisteren, opdrachten maken	Fietsroute; per groepje verschillend. Mp3-spelers, opdrachten, klamborden, potloden, fietsen.
5 min	Les afronden, vragen hoe het gegaan is, klamborden, fietsroutes en mp3-spelers in ontvangst nemen	Vertellen, luisteren	Markt voor het oude stadhuis

Les 3: Verwerkingsles (ca. 60 minuten)

Steutelwoorden: presenteren, meningen ordenen, meningen met elkaar delen en vergelijken.

Duur	Wat doet de docent?	Wat doen de leerlingen?	Materiaal nodig
20 min	Luisteren, leiding geven.	Presenteren persoon (maximaal 3 min per groepje), rest van de klas: luisteren, vragen stellen.	Smartboard, PPT foto's historische personen
30 min	Dilemmatest leiden.	Aan de slag met de dilemmatest, kies een kaart!	PPT dilemmatest, 3 gekleurde kaartjes per persoon
10 min	Opdracht dilemmatest uitleggen. Rondlopen, begeleiden.	In groepjes eigen dilemmatestje maken.	A-4tje 'Opdracht dilemmatest', PPT met opdracht

Eventueel:

20 min	Zelfgemaakte dilemmatest afnemen.	Aan de slag met de zelfgemaakte dilemmatest, kies een kaart!	Zelfgemaakte dilemmatest-vragen
--------	-----------------------------------	--	---------------------------------

Les 5: Mediales (ca. 120 minuten)

Sleutelwoorden: scenario schrijven, storyboard tekenen, acteren, filmen, monteren.

Duur	Wat doet de docent?	Wat doen de leerlingen?	Locatie & materiaal nodig
5 min	Ontvangst door mediacoach bibliotheek, welkom heten, les uitleggen	Luisteren, vragen stellen.	Mediazaal bibliotheek.
5 min	Korte voorbeeldspotjes kijken.	Reageren op voorbeeldspotjes.	Smartboard met internetverbinding.
20 min	Begeleiding door mediacoach bibliotheek.	Storyboard invullen (tekenen) over idee sire-spotje.	Mediazaal bibliotheek. Scenariokaarten, storyboards, potloden.
30 min	Begeleiding door begeleiders van school.	Scènes op locatie filmen. Eindproduct: een filmpje (min. 30 sec en max. 1 minuut)	Storyboard, filmcamera.
30 min	Blijft in het medialokaal als vraagbaak.	Monteren filmpjes: effecten toevoegen en knippen en plakken.	Mediazaal bibliotheek. Computers, filmcamera, montagesoftware.
25 min	Begeleiding door mediacoach bibliotheek.	Eindresultaten filmpjes bekijken, evalueren les en eventuele andere SIRE-spotjes.	Mediazaal bibliotheek. Smartboard met internetverbinding.
5 min	De museumles gezamenlijk afsluiten, leerlingen bedanken voor hun komst.	Luisteren, commentaar geven	-

Les 6: Extra verwerkingsles (ca. 60 minuten)

Sleutelwoorden: informatie beoordelen, meningen ordenen, informatie en meningen met elkaar vergelijken, opbouwende kritiek formuleren, opgedane kennis evalueren.

Duur	Wat doet de docent?	Wat doen de leerlingen?	Materiaal nodig
10 min	Les introduceren, werkblad 'Top & Tip' uitleggen, leerlingen in dezelfde groepjes van 4 verdelen	Luisteren, vragen stellen	Werkblad 'Top & Tip'
15 min	Begeleiden, rondlopen	In groepjes van 4 aan de slag met het eerste filmpje: dat van klasgenoten	Computer/laptop/I-pad, internet, werkblad 'Top & Tip', potlood
15 min	Begeleiden, rondlopen	In groepjes van 4 aan de slag met het tweede filmpje: dat van een ander groepje of, indien mogelijk, een andere klas of zelfs andere school	Computer/laptop/I-pad, internet, werkblad 'Top & Tip', potlood
20 min	Begeleiden	Als groepje omstebeurt hun eindconclusie over het spotje van de klasgenoten klassikaal presenteren	Werkblad 'Top & Tip', betreffende filmpje

Bijlage 2 Personen uit de fietstocht

Eli van Spier (1913-1988)

Zoon van een joods slager uit de Zandstraat. Hij volgt de slagersvakschool als de oorlog uitbreekt. Hij is een van de 49 joden die Culemborg dan nog telt. Als steeds meer joden worden opgepakt, duikt Eli in 1942 onder bij zijn overbuurman, de smid Heij. Daar verblijft hij de rest van de oorlog. Ook zijn zusje Sientje en ouders duiken onder (bij juffrouw Kap). Zo overleeft het hele gezin de oorlog.

Bernhard Wijzenbeek (1905-1943)

Woonde zelf niet meer in Culemborg, maar reisde samen met zijn broer zijn opgepakte moeder en oom en tante achterna. De reis eindigde voor hen allen in Sobibor.

Henk Vermeulen (1899-1944)

Henk Vermeulen was boekhouder op de houtzagerij van Verwoerd. Het was een rustige en zachtaardige man die in Culemborg de hulp aan onderduikers organiseerde. Henk Vermeulen werd op 31 juli 1944 gearresteerd en overgebracht naar de koepelgevangenis in Arnhem. Hij is overleden op 28 november 1944 in het concentratiekamp Aurich.

Juffrouw Kap (1892-?)

Directrice van de Culemborgse Huishoudschool verborg tussen 1942 en 1945 Mietje van Spier en haar ouders, en nog een joodse vrouw uit Culemborg. Zij kwam aan eten voor haar onderduikers door tijdens de kookles van haar leerlingen eten mee naar huis te nemen om te 'proeven'.

Els van Maanen

Culemborgs meisje dat een relatie had met een Duitse soldaat. De foto is niet echt van haar, omdat haar familie nog steeds in Culemborg schijnt te wonen.

Ortkommandant Fritsch

Plaatselijke Duitse commandant, die woonde aan een groot huis op de Markt.

Rika Sprong

Weesmeisje dat tijdens de oorlog in het Elisabeth Weeshuis woonde. Zij maakte mee hoe Nederlandse soldaten na de gevechten in de meidagen van 1940 uitgeput bivakeerden in het weeshuis.

Bijlage 4 Planning fietstocht voor begeleiders

Beste begeleiders, wat leuk dat u meekomt op onze fietstocht door Culemborg! Als begeleider vragen we u om een actieve rol aan te nemen in de begeleiding van de kinderen. U krijgt een groepje van vier à vijf kinderen onder uw hoede. De kinderen krijgen opdrachten mee die zij zelfstandig kunnen uitvoeren; aan u de vraag om ervoor te zorgen dat de tocht veilig verloopt en dat iedereen weer op tijd bij het oude stadhuis aan de markt is om gezamenlijk af te sluiten.

Om u een idee te geven van hoe de fietstocht zal gaan verlopen, hieronder een schematisch overzicht. Alvast heel hartelijk bedankt en natuurlijk veel plezier!

Duur	Wat doet de docent?	Wat doen de leerlingen?	Locatie & materiaal nodig
10 min	Ontvangen, welkom heten, doel fietstocht uitleggen, uitdelen opdrachten + mp3-spelers + fietsroute	Luisteren, vragen stellen	Markt voor het oude stadhuis
75 min	Eén groepje begeleiden, meefietsen	Fietsroute fietsen, fragmenten luisteren, opdrachten maken	Fietsroute; per groepje verschillend. Mp3-spelers, opdrachten, klemborden, potloden, fietsen.
5 min	Les afronden, vragen hoe het gegaan is, klemborden, fietsroutes en mp3-spelers in ontvangst nemen	Vertellen, luisteren	Markt voor het oude stadhuis

Bij ontoelaatbaar gedrag of andere problemen, bel dan de leerkracht. Voor inhoudelijke vragen over de fietstocht kunt u bellen met de leidinggevende museummedewerker: Lucienne Bartels (06 42 00 26 43) of Lieneke Westerink (06 19106480).

Bijlage 5 Planning mediales voor begeleiders

Beste begeleiders, wat leuk dat u meekomt naar onze mediales! Als begeleider vragen we u om een actieve rol aan te nemen in de begeleiding van de kinderen. U krijgt een groepje van vier à vijf kinderen onder uw hoede. De kinderen starten in de mediazaal van de bibliotheek, waarna ze ergens in de buurt gaan filmen. Aan u de vraag om ervoor te zorgen dat de onderneming veilig verloopt en dat het groepje weer op tijd bij de mediazaal van de bibliotheek is om de video te gaan monteren en uploaden.

Om u een idee te geven van hoe de mediales zal gaan verlopen, hieronder een schematisch overzicht. Alvast heel hartelijk bedankt en natuurlijk veel plezier!

Duur	Wat doet de docent?	Wat doen de leerlingen?	Locatie & materiaal nodig
5 min	Ontvangst door mediacoach bibliotheek, welkom heten, les uitleggen	Luisteren, vragen stellen.	Mediazaal bibliotheek.
5 min	Korte voorbeeldspotjes kijken.	Reageren op voorbeeldspotjes.	Smartboard met internetverbinding.
20 min	Begeleiding door mediacoach bibliotheek.	Storyboard invullen (tekenen) over idee sire-spotje.	Mediazaal bibliotheek. Scenariokaarten, storyboards, potloden.
30 min	Begeleiding door begeleiders van school.	Scènes op locatie filmen. Eindproduct: een filmpje (min. 30 sec en max. 1 minuut)	Storyboard, filmcamera.
30 min	Blijft in het medialokaal als vraagbaak.	Monteren filmpjes: effecten toevoegen en knippen en plakken.	Mediazaal bibliotheek. Computers, filmcamera, montagesoftware.
25 min	Begeleiding door mediacoach bibliotheek.	Eindresultaten filmpjes bekijken, evalueren les en eventuele andere SIRE-spotjes.	Mediazaal bibliotheek. Smartboard met internetverbinding.
5 min	De museumles gezamenlijk afsluiten, leerlingen bedanken voor hun komst.	Luisteren, commentaar geven	-

Bijlage 6 Werkblad bij les 6

Werkblad Top & Tip

Jullie namen:

1.
2.
3.
4.
5.

Titel van het spotje dat jullie gaan beoordelen:

.....

Top

Geef aan wat jullie vonden dat er goed ging. Belangrijk hierbij is dat de top duidelijk is. Een groepje heeft er niets aan als ze horen: "we vonden het gewoon goed gaan." Belangrijk is te weten wát er dan precies goed ging.

Tops:

1.
2.

Tip

Schrijf nu twee dingen op waarvan jullie vinden dat het andere groepje het beter had kunnen doen. Belangrijk hierbij is dat de tip ook echt een tip is. Zeg in plaats van: "jullie praatten teveel" bijvoorbeeld "als jullie een volgende keer langzamer zouden praten, zou het duidelijker zijn."

Tips:

1.
.....
2.
.....

Bedenk een vraag die je het andere groepje zou willen stellen:

.....

Bijlage 7 Nuttige links

Op internet zijn tal van sites te vinden met informatie over het leven in Nederland en Culemborg tijdens WOII. Hieronder een aantal nuttige links naar dergelijke sites.

Algemene informatie:

<http://www.tweedewereldoorlog.nl/bronnen/educatief-materiaal>
<http://www.entoen.nu/tweedewereldoorlog/po>
<http://www.regiocanons.nl/gelderland/culemborg>

Informatie specifiek over Culemborg (o.a. tijdens WOII):

<http://www.oorlogsslachtoffersculemborg.nl/>
<http://www.culemborgzoalshetwas.nl/>
<http://home.kpn.nl/m.velde/geschiedenis%20huishoud-industrieschool.htm>

Virtuele rondleiding door het Achterhuis van Anne Frank:

<http://www.annefrank.org/nl/Subsites/Home/Virtueel-huis/#/house/20/help/>

Webkwesties:

De Tweede Wereldoorlog: <http://www.webkwestie.nl/wo2/>
Het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog: <http://www.webkwestie.nl/verzetwo2/>
Anne Frank: <http://www.webkwestie.nl/anne%20frank/index.htm>

Beeldbank:

Duitsland valt Nederland binnen: http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20091214_meidagen02
Nederland in oorlog: http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20091214_meidagen01
Opkomst van de NSB: http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20091214_nsb01
Jodenvervolging in Nederland: http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20091214_jodenvervolging02
Hongerwinter in Nederland: http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20091214_hongerwinter01
Hongertochten: http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20091214_hongerwinter02
Verzet en verraad: http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20091214_gewapendverzet03
Wraak op de NSB: http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20091214_nsb04
Bevrijding: http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20091214_bevrijding03

Kleurplaat

Soldaat tijdens WOII:
<http://www.legermuseum.nl/sites/legermuseum.nl/contents/i001295/kleurplaatwoii.pdf>

Contactgegevens

Voor organisatorische vragen:

Sjanne Emans, docent erfgoed
Elisabeth Weeshuis Museum
sjanne_emans@hotmail.com / 06 49 79 65 08

Lieneke Westerink, docent media
Bibliotheek Rivierenland
lieneke.westerink@bibliotheekrivierenland.nl

Norine Maniran, docent techniek & duurzaamheid
Stadswerkplaats Culemborg
info@stadswerkplaats-culemborg.nl / 06 40 36 69 38

Lieke Jongeneelen, docent beeldende vorming
Lijo-Art
info@lijo-art.nl / 06 10 30 13 30

Voor inhoudelijke vragen:

Lucienne Bartels, cultuurcoördinator Brede School Culemborg
lucienne.bartels@gmail.com / 06 42 00 26 43

Voor technische vragen:

Liske Gräber, coördinator Brede School Culemborg
coordinatie@bsculemborg.nl / 06 18 06 20 47

Colofon

© Vakdocenten Brede School Culemborg

Het programma 'Tolerantie en vrijheid' voor groep 7,8 van het basisonderwijs maakt deel uit van de leerlijn cultuuronderwijs Brede School Culemborg. De leerlijn is een samenwerkingsverband van: zelfstandige kunstdocenten / Kunsteducatie Culemborg (kunstdisciplines), Bibliotheek Rivierenland (leesbevordering en media-educatie) en het Elisabeth Weeshuis Museum (cultureel erfgoed) en Steunpunt Natuur- en Milieu-educatie (Techniek en duurzaamheid, Natuur en landschap, Voeding en gezondheid).

Projectleiding en eindredactie:

Lucienne Bartels Cultuuronderwijs

Samenstelling:

Erfgoedmodule:

Lieneke Westerink ONCE Erfgoededucatie
Elsebeth Hoeven, bureau mevrouw Hoeven
Lucienne Bartels Cultuuronderwijs

Techniekles:

Norine Maniran, Stadswerkplaats Culemborg

Samenstelling module beeldende vorming:

De Plantage, kunstencentrum

Met dank aan:

Roos Fokkema en Barbara Beckers, De Plantage
Janneke Bonekamp, erfgoedconsulent Edu-Art
Gerben Overweg, Steunpunt NME Culemborg